

Н. І. Власенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТОПОЛОГІЧНА ЕСТЕТИКА ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕНЕСАНСНОГО ОНОВЛЕННЯ РОМАНІЧНОЇ ПОЕТИКИ

Виявлено горизонти рецепції архітексту риторики, визначальні для романних новацій Відродження, встановлено передумови і результати маньєристичної ревізії традиційних засад поетичного творення («пойсису»), інспірованої ренесансно-гуманістичним зверненням до естетичних засад риторичного «породження» («генезису»), окреслено історичні перспективи жанрово-стильових трансформацій, ініційованих самоусвідомленням автора як «наслідувача-деміурга», основоположним для мистецтва манери і втіленим у творчу інтенціональність на шляхах формування роману, прокладених у добу Ренесансу.

Ключові слова: поетика, риторика, жанр, стиль, автор, генезис, роман, модальність, топіка, діалог.

Виявлены горизонты рецепции архитекта риторики, определяющие для романых новаций Возрождения, установлены предпосылки и результаты маньеристической ревизии традиционных основ поэтического творения («пойсиса»), инспирированной ренессансно-гуманистическим обращением к эстетическим основаниям риторического «порождения» («генезиса»), очерчены исторические перспективы жанрово-стилевых трансформаций, инициированных самоосознанием автора как «подражателя-демиурга», основополагающим для искусства манеры и воплощенным в творческую интенциональность на путях становления романа, проложенных в эпоху Ренессанса.

Ключевые слова: поэтика, риторика, жанр, стиль, автор, генезис, роман, модальность, топика, диалог.

The article reveals the horizons of the reception of rhetorical architext defining the formation of the Renaissance poetics. The main trends of the aesthetic transformation of principles of rhetoric in late-traditional poetical modes are analyzed in the light of their connection with the general creative and epistemological tendencies predetermining the dynamics of the literary process on the transition from traditionalism to historicism. The renovation of the rhetorical concept “genesis” determining the self-definition of the art of manner is treated as a way of the late-traditional rethinking of the poethological category “mimesis” resulted in the approval of the Renaissance variety of forms of poetry and prose. Thus manneristic expansion of the modal resource of rhetoric into the sphere of poetics impacted on establishing the literature as “a conscious poetic and rhetorical unity” (S. S. Averintsev) on the decline of traditionalism. The architextual interaction of rhetoric and poetics performed by mannerism differs from the intermingling of poetical and rhetorical criteria characteristic of the Renaissance classicism. The art of manner focusing on the foundations of rhetoric was inspired by the humanistic development of the idea of imitation of the example formed by the poetical thinking of Antiquity. Having been involved in transforming imitative activity into the competition with the authors of exemplary creative works, mannerists realized the disposition of the cultural dialogue formed by the Renaissance artistic consciousness and perceived the coordination of Aristotle’s and Horatio’s models of literary creation revealing the aesthetic character of the late-traditional framing of dialogism. But in contradistinction to the experience of the classicists of this epoch, who changed the object of imitation from *natura naturata* to *natura naturans* in the process of the extension of the objective sphere of the literature moving aside genre thematic limits, set by the poetics of traditionalism, they preferred to transform the correlation of modality and topic in the genre-forming matrix founded by Horacio’s poetic theory advancing in such a way to the neoplatonic reinterpretation of Aristotle’s conception of poetry ensuring the substitution of mimesis by demiurgia in the subjective dimension of the literary cre-

ative activity. Embodied in the definition of the poet as an imitator-demiurge, manneristic renewal of rhetorical priority of modal genre source over its thematic origin led to the discovering of unlimited space of genre modifications in the course of the genesis of novel equalizing modality and topic in its genre structure. Correlating with neoplatonism, mannerism reveals itself as a style factor of the author's self-realization in the genre-forming process, laying the basis for changing the dichotomy of imitation/mimesis implying the comprehension of the world into the concept of demiurgia supposing its formation.

Keywords: poetics, rhetoric, genre, style, author, genesis, novel, mode, topos, dialog.

При переорієнтації – наприкінці ХХ ст. – літературознавчої думки, зверненої до романного жанру, з його «діалектичної» моделі на «діалогічну» жанрову матрицю, в епіцентрі проблемного поля вивчення роману залишається той період його становлення, що припав на епоху Відродження й ознаменувався проявленням діалогічності художнього мислення, визначальної для цієї сфери жанротворення, у просторі естетизації пізньотрадиціоналістської свідомості, де оформився діалогізм Ренесансу. У руслі подолання інерції впливу спрощено-схематизованих уявлень про генезис романного жанру як про кумулятивно-теологічний – знеособлений у його суб'єктному вимірі – процес, який інспірується нововідкриттям у сучасній гуманітаристиці персонального характеру суб'єктивності й основоположності інтерперсональних відносин для її формування, «дороговказом» на шляху осмислення роману як діалогу, відкритому М. М. Бахтіним, стає закон історичної змінності поетологічної доміанти (С. С. Аверинцев, М. Л. Андрєєв, М. Л. Гаспаров, П. О. Грінцер, О. В. Михайлов), сформульований у 1990-х рр., коли новітнє літературознавство наблизилося до розуміння риторичного підґрунтя мистецтва слова доби традиціоналізму [9].

При усвідомленні багатомірності естетичного відношення «я – інший», у темпоральності історико-літературного процесу, означеній конфігурацією змін співвіднесення, при оформленні літературно-творчої інтенціональності, категорій автора, жанру і стилю, виявляється очевидним, що естетика жанрових трансформацій, втілених у традиціоналістських романних різновидах, не вичерпується ані «діалогічним зв'язком» «романів першої стилістичної лінії», де панує пряме авторське висловлювання, із іншими «правдами про світ», які формують їх соціокультурний фон, ані створенням образів різних «мов-світоглядів» у «романах другої стилістичної лінії». Встановлення естетичних витоків перетворення романічної поетики на романну потребує, насамперед, переосмислення в контексті виявлення потенціалу діалогізації самої риторики, жанротворного ресурсу ренесансних літературних новацій, що ініціювали перехід роману від традиціоналізму до історизму, але були фактично знівельовані у визначеннях діалектики становлення жанру, які звели його пізньотрадиціоналістське самооновлення до самозаперечення, проявленого у протиставленні «високим» жанровим модифікаціям, радикально зміненим упродовж XVI – XVII ст., новоутвореної «низової».

На цій траєкторії повернення рефлексії роману до осередку проблематизації його генези, що утворився при обрентуванні діалектичності романної форми, вже до певної міри уточнилися горизонти рецепції риторичного архітексту, встановлені романістами Відродження, та зрушення традиційно-романних засад жанротворення, здійснені в їх творчих експериментах. Так, було доведено відтворення у структурі крутійського роману, сформованого в Іспанії на зламі Ренесансу, романічної жанробудови, яка усталилася в континентальній Європі в руслі орієнтації на домінування топіки, ствердженої в якості основного критерію жанру риторико-поетологічним синтезом середньовіччя [1]. Крім того, означилися абрис поновлення модальної жанротворної доміанти, запровадженої античною риторикою, у «дискурсивному полі» (М. Фуко) формування англійської ренесансної романістики, де реактуалізація риторичної модальності уможливила прокладання інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі, основоположної для романної естети-

ки, на трьох векторах поетологічної організації жанру – романізації новели, оновленні епічного і романічного жанрових начал у їх співвіднесенні та трансформації традиційно-романного начала в ході такого сполучення і «переінакшення» романічних топосів, що спростовує тематичну домінанту жанротворення [5].

Для подальшого розкриття того арсеналу літературно-творчого саморозкриття суб'єктивності у співвідношенні «свого» і «чужого», якого набув роман в епоху Відродження в діалозі із жанровою традицією, інспірованому зверненням до принципів «текстопородження», визначених класичною риторикою, необхідним є з'ясування конструктивної ролі її естетичного підґрунтя, закладеного при доведенні «внутрішньої логіки топосу» (О. Ф. Лосєв) як пріоритету одиничного щодо загального, для поетикального оновлення романного жанру на культурному ґрунті Ренесансу, що і становить мету пропонованої статті.

Осьовим для ренесансного роману поетологічним вектором реалізації мистецьких настанов на зрівняння позицій «Я» й «Іншого» в художньо-словесній творчості стає вивільнення її модальностей з-під диктату топосів на підґрунті універсалізації жанрової тематики. Такий перегляд співвіднесення модальних і тематичних параметрів жанротворення здійснюється, насамперед, у діалозі риторики з гораціанською поетикою, що знаменує завершення традиціоналістського риторико-поетологічного синтезу при поширенні усталених ним категорій і форм мистецтва слова на народномовні літератури. Співмірність модальності та тематики, як складників жанрової форми, досягається і при «діалогізації» аристотелівської концепції поезії, визначальної для відтворення – на фоні «прирошень» міметичної матриці художньої реальності – висхідної для літературної рефлексії дихотомії поетики і риторики. Маньєристична переорієнтація наслідування, покладеного традиціоналізмом в основу художньо-словесної творчості, з *natura naturata* на *natura naturans* ствердила причетність індивіда до творення універсуму, означену ренесансною *studia humanitatis*, через зрушення заданих нею меж авторства. У відстороненні людської здатності творити, нововідкритої Відродженням як першооснова Богоподібності людини, від її індивідуально-творчої спрямованості на світобудову як на «прекрасний зразок творіння» (Дж. Вазарі), заданої взаємодоповненням ренесансно-гуманістичних концептів *varietas* та *variazione*, пізньоренесансне обґрунтування переваги «манери» над «природою» сягнуло уподібнення ідей «справжнього поета» (Ф. Сідні) ейдосам Творця. Таким подовженням дихотомії «імітація/мімесис», яка сформувалася на теренах Ренесансу при діалогічному сполученні гораціанської та аристотелівської концепцій наслідування, маньєризм дистанціювався і від підтриманих нею ініціатив щодо «варіативного» відтворення єдності світу в його «розмаїтті», котрі обмежували творчу фантазію митця природною логікою. Маньєристичне протиставлення – на засадах ренесансного неоплатонізму – суб'єктивного авторського образу законам природи засвідчило «пробудження» деміургічного начала пізньотрадиціоналістської літератури.

Авторськими самовизначеннями, ініційованими концептом «поетонаслідувача», інспірується ренесансно-маньєристичне оновлення диспозиції взаємодії роману і риторики, визначальної для оформлення жанру в добу традиціоналізму.

Формотвірною для романного жанру царина взаємодії унормованої поетичної та доктринальної прозаїчної сфер художньої словесності виявляється у первинній – оформленій на «злам» античності – локально-історичній диспозиції генезису роману через розгортання діалогізації першопочатку традиціоналістської поетико-риторичної дихотомії – розмежування – співвіднесення висхідних для поезії – замкнених на епістемічній вертикалі – принципів номотетичного ототожнення означень і означників та конститутивних для красномовства – розімкнених у ціннісній горизонталі – його засад – в усталення аналогії зображення і зображу-

ваного, основоположної для риторико-поетологічного синтезу традиціоналізму. Забезпечуючи зрушення генеративних моделей та структурних матриць художньої словесності на фоні канонізації її «сталих» форм, погодження у романотвірному діалозі «Я» й «Іншого» парадигмальних установ поетики та риторики набуває у подальшому історичному русі культури численних безпосередньо-творчих конфігурацій та їх когнітивних опосередковувань, відмінних як у шляхах взаємоприродження міметичних та тропологічних формантів мистецтва слова, так і у способах сполучення модальних і тематичних складників жанротворення. Акцентуючи – через розімкнення «демаркованих» літературною рефлексією вимірів виокремлення традиціоналістських логік тотожності та розбіжності в креативне уцілішення часопростору формування романного жанру – дуалістичність усталених традиціоналізмом основ поезії та красномовства, визначальну для розбудови ейдетичної єдності красного письменства у його номологічну розгалуженість, трансісторичний ряд виявлених у формуванні роману збігів поетологічних і риторичних парадигм художньої словесності задає розходження безпосередньо-творчих параметрів та когнітивно-опосередкованих «координат» становлення жанру, замкнене на вивірненні романної «діалогіки» відношень «самості» та «іншості» одним – вичерпним у наближенні суб'єктивності до об'єктивності неவிбутнього віддалення загального від одиничного – способом мислення. На такому підґрунті встановлюються тематичні «рубікони» жанрового простору роману «першої епохи» (П. О. Грінцер), позначені і здійснені у руслі генезису пізньоантичного геліодорівського роману перетворенням міметичної моделі художньої дійсності в її тропологічну матрицю, фундуванням протиставленням самототожності ідеальних героїв та змінності далекого від довершеності світу, розглянутим М. М. Бахтіним [3], і запровадженням у контексті формування середньовічного лицарського роману номотетичним впорядкуванням топосів, втіленим у відтворенні динаміки зближення-віддалення реального та ідеального, акцентованим Є. М. Мелетинським [9] та А. Д. Михайловим [11], і актуалізованим у ренесансних сполученнях епічного та романічного зсувом аксіологічної «вісі» смислопородження з осягнення ідеалу на осмислення руху до нього, відзначеним М. Л. Андреевим [2]. Тим самим задається і рефлексивне «обрамлення» темпоральності романотвірного прокладання інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі універсалізацією об'єкта романного жанру, забезпеченою змістовим природженням романічної топіки, і креативне віддалення від неї, обмежене центрацією модальності щодо тематики у впорядкованості жанротворення, усталеній при згортанні традиціоналістської поетико-риторичної дихотомії у риторико-поетологічний синтез традиціоналізму.

Оновлення конститутивної для роману співвіднесеності риторики і поетики, засноване на визначенні тематичних складників жанру його модальними формантами, відбувається в ході становлення романістики ренесансної Англії. В авторських «демаркаціях» шляхів дистанціювання від поетологічної сталості романічного, віднайдених Дж. Лілі, Ф. Сідні, Р. Гріном, Т. Лоджем, Т. Нешем, Т. Делоні, Г. Четтлом та Н. Бретеном у руслі долучення до «динамічної» романної естетики, здійсненого в Англії в останній третині XVI ст., жанротвірні мистецькі новації, множинністю яких забезпечується уцілішення англійського роману Відродження, постають самобутніми втіленнями «рухливих» форм текстопородження, що власним виокремленням ініціюють усталення традиції класичної риторики – *трактату (treatise)*, *памфлету (pamphlet)*, *роздумів (discourse)*, *історії (history)*. Так виявляються первинні – погоджені з напрямками «історизації» та «модернізації» мислення, засадничими для генеративних моделей романного доробку елізаветинської епохи, – індикатори його жанрової оформленості, котрими на фоні завершення традиціоналістського риторико-поетологічного синтезу – замкнення універсалізації об'єкта мистецтва слова, інспірованої зрівнянням загального та

одиночного в контексті формування мисленнєвої логіки Ренесансу, на освоєнні – остороненні топіки як жанрової першооснови – реактуалізується жанротвірний принцип традиціоналізму, відправний для його дихотомії поезії та красномовства, – зміщення осереддя жанрової організації з її тематизованих складників на модальні форманти, «розімкнене» в автономізацію суб'єкта художньої словесності. Націленість творців романістики Англії останньої третини XVI ст. на усталення структурних матриць романного жанру, які фундуються підпорядкуванням реінтерпретації топосів побудові наративу, свідчить про співвіднесеність письменницьких інтенцій, втілених у зразках цієї національно-історичної модифікації роману, з тими зміщеннями стрижня смислопородження з не об'єктивованих констант світобудови на динаміку суб'єктивного становлення, що ґрунтуються на сприйнятті дистанції між означником та означенням як основи інтерперсонального ціннісного зближення. Відволікаючись від «осьового» для традиціоналістського періоду історичного руху романного жанру напрямку його формування – освоєння – осторонення романічної топіки, котрим у період традиціоналізму сполучаються безпосередньо-творче усталення та рефлексивно-опосередковане обґрунтування форми роману як його «кінцевого» – автентичного природі жанру – індикатора, основоположники англійської ренесансної романістики спростовують телеологічний характер жанрового становлення через «розгалуження» орієнтирів жанротворення в ході обрамленої естетизацією риторичних дискурсивних форм реінтерпретації як конститутивних для романічної поетики, так і сформованих за її межами культурних топосів. Цим «зламом» єдності креативних і рефлексивних «вимірів» оформлення роману, досягнутої в його «першу епоху» (П. О. Грінцер), забезпечується розходження шляхів генезису романного жанру у добу Відродження. Розбудова усталених тематичних різновидів традиціоналістського роману, в руслі якої сформувалася ренесансна романна пасторалістика, започаткована «Аркадією» (1504) Я. Санадзаро, та відбулося взаємовипробування романічної тематики й епічної сюжетики, завершене створенням «Закоханого Роланда» (1484) М. Боярдо і «Несамовитого Роланда» (1516) Л. Кастельветро, супроводжується становленням авторських варіантів романного жанру, що своєю генетичною багатоскладністю заперечують власні жанрові прецеденти, виявлені поза часопростором історичного руху роману – таких, як «Євфуес» (1578–1580) Дж. Лілі, «Пандосто» (1588) Р. Гріна чи «Злощасний мандрівник» (1594) Т. Неша.

Локалізуючись у царині освоєння – осторонення жанротвірного принципу, актуалізованого мистецтвом слова традиціоналізму при усталенні дихотомії поезії та красномовства, – передумання вирізненню тематичних «координат» жанрів виокремлення їх модальних параметрів, – творчі пошуки романістів елізаветинської Англії «демаркують» сферу трансформацій фрагментарної уподібненості зображуваного і зображення – гораціанської матриці їх співвіднесення, сполученої з основоположним для світогляду пізньої античності і Середніх віків баченням розбіжності явленого та справжнього як позначення аналогії одиночного та загального, у номотетичну тотожність художньої дійсності та життєвої реальності – аристотелівську модель їх погодження, відповідну конститутивному для ментальності Ренесансу розумінню інтерсуб'єктної семіотичної дистанції як множинності шляхів людського самоздійснення, спричиненої єдністю екзистенціальної свободи та онтологічної необхідності. Осягнене фундаторами англійського роману останньої третини XVI ст. як притаманний красному письменству спосіб самоідентифікації «Я» через його розмежовувальне зрівняння з «Іншим», визначальне для прокладання епістемологічного «рубєжу» логіки смислопородження, сформованої в епоху Відродження, таке поєднання опозиційних принципів жанрової побудови, усталених нормативною поетикою, втілюється у численних варіантах естетичного перетворення формантів риторичної дискурсивності, у котрому віддзеркалюється задана ренесансною діалогізацією мислення і деструктив-

на для неї динаміка становлення суб'єктивності – рух від ототожнення «іншості» з культурними топосами, спрямованого на подолання її відмінності від «само-сті», до осмислення епістемічної «відстані» між означниками та означеннями як підґрунтя суб'єктної єдності, виявленого через об'єктивацію сполучення реальності та її аксіологічних проєкцій. Розходячись у конкретизаціях жанрових орієнтирів у ході освоєння складників дискурсу класичної риторики, при остороненні яких на підґрунті «романізації» модальності жанротворення задається і взаємоприрошення наративної організації трактату і памфлету (втілене у романній творчості Дж. Лілі, Т. Неша, Г. Четтла та Н. Бретона), і тематизація памфлетної форми (конститутивна для романістики Р. Гріна), і вивірення історії вигадкою (основоположне для романної новації Т. Лоджа), і доведення легітимності перетворення епічної впорядкованості художньої дійсності через риторичне «приховування – засвідчення» жанрового прецеденту (визначальне для жанрового експерименту Ф. Сідні), генеративні матриці романного жанру, актуалізовані митцями доби Єлизавети I, збігаються в узагальненні формотвірного початку «спроєктованих» у них структурних матриць роману – прокладанні інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі, засадничої для трансісторичної єдності естетики жанру, через локально-історичне поетологічне розмикання архітектонічної сталості й аналогій означень та означників, і їх міметичних співвіднесень, що фундується метафізичною логікою тотожності, в динаміку замкненого на суб'єкті «наслідування ейдосів», котре виходить за межі і сучасних йому, і наступних способів мислення.

Забезпечуючи вихід «за рамки» того ракурсу розгляду англо-ренесансної генеалогічної ланки роману, який спровокував її локалізацію «на розломі» ланцюга жанрового становлення в його ретроспекціях, спрямованих на когнітивне «вичерпування» естетичних принципів романного жанру, виявлення конфігурації взаємодії риторичних і поетологічних парадигм жанротворення у руслі генезису романістики ренесансної Англії задає диспозицію подальшого вивчення співвіднесеності традиціоналістського роману з риторикою, що передбачається у контексті усталення кута бачення його формування, котрий спрямовується на реалізацію перспективи усвідомлення аксіологічної невибутності трансформацій жанрової поетики.

На відміну від того напрямку розбудови романного жанру, якому надали перевагу творці континентальної романістики Відродження, – оновлення усталених тематичних різновидів традиціоналістського роману, котре призвело до оформлення ренесансної романної пасторалістики, започаткованої «Аркадією» (1504) Я. Саннадзаро, та експериментальному поєднанню романічної топіки з епічною сюжетикою, завершеному створенням «Закоханого Роланда» (1484) М. Боярдо і «Несамовитого Роланда» (1516) Л. Кастельветро, засновники роману ренесансної Англії орієнтуються на реінтерпретацію і конститутивних для романічної поетики, і сформованих за її межами культурних топосів у руслі естетизації риторичних дискурсивних форм. Творчі пошуки романістів елізаветинської Англії локалізуються у царині осторонення романічної традиції, оформленої завершенням риторико-поетологічного синтезу, на підґрунті освоєння жанротвірних принципів, актуалізованого мистецтвом слова традиціоналізму при усталенні дихотомії поезії та красномовства, – передування вирізненню тематичних «координат» жанрів виокремлення їх модальних параметрів. У цей спосіб демаркується романна і романотвірна трансформація фрагментарної уподібненості зображуваного і зображення – гораціанської матриці їх співвіднесення, сполученої з основоположним для світогляду пізньої античності і Середніх віків баченням розбіжності явленого та справжнього як позначення аналогії одиничного та загального, у номотетичну тотожність художньої дійсності та життєвої реальності – аристотелівську модель їх погодження, відповідну конститутивному для ментальності Ренесансу розумінню інтерсуб'єктної семіотичної дистанції як множинності шляхів люд-

ського самоздійснення, спричиненої єдністю екзистенціальної свободи та онтологічної необхідності. Осягнене фундаторами англійського роману останньої третини XVI ст. як притаманний красному письменству спосіб самовизначення «Я» через його розмежовувальне зрівняння з «Іншим», основоположне для прокладання епістемологічного «рубелю» логіки смислопородження, сформованої в епоху Відродження, таке поєднання опозиційних принципів жанрової побудови, ustalених нормативною поетикою, втілюється у численних варіантах естетичного перетворення формантів риторичної дискурсивності. У ньому віддзеркалюється задана ренесансною діалогізацією мислення і деструктивна для неї динаміка становлення суб'єктивності – рух від ототожнення «іншості» з культурними топосами, спрямованого на подолання її відмінності від «самості», до осмислення епістемічної відстані між означниками та означеннями як підґрунтя суб'єктивної єдності, виявленого через об'єктивацію сполучення реальності та її аксіологічних проєкцій. Поетологічна площина естетичних відволікань екзистенціального від онтологічного, конститутивних для романних і романотвірних зрівнянь суб'єктивних початків на підґрунті висхідного для виокремлення риторики підпорядкування номотетичного і сингуляторного, оформлюється через прирощення ustalених тематичних складників жанрової організації, засноване на зрушенні визначеності одиничного загальним, первинної для усталення поетико-риторичної єдності мистецтва слова епохи традиціоналізму.

Розгортаючись в екстенсивне подолання традиціоналістських «рубиконів тематизації» роману, опосередковане залученням у його жанровий простір ustalених в інших осередках жанротворення або жанрово не закріплених образів і мотивів, у романних генеративних моделях, актуалізованих митецькими новаціями Дж. Лілі, Т. Неша, Т. Делоні, Г. Четтла та Н. Бретона, «випробовування» тропологічних засад жанрової організації її міметичними принципами у художніх пошуках Ф. Сідні, Р. Гріна і Т. Лоджа «згортається» в «інтенсивне» безпосереднє спростування романічних структурних матриць.

Становленням романістики Англії останній третині XVI ст., поряд із зародженням пікарески і створенням «Дон Кіхота» М. Сервантеса в пізньоренесансній Іспанії, завершується те історичне перетворення жанрової естетики, яке відбувається в руслі оформлення – на «зламі» Ренесансу – пізньотрадиціоналістської літератури як «усвідомленої поетико-риторичної єдності» (С. С. Аверинцев), засноване на ствердженні різноманіття форм літературної творчості. Актуалізуючи – в контексті встановлення *varieta* як естетичного першопринципу Відродження – формотворчих початків мистецтва слова, які виявляють межі поетологічної варіабельності літературно-творчих висловлювань в ренесансному діалозі про красу різноманітно-єдиної світобудови, всі ці лінії формування романного жанру перетинаються в конфігурації культурного переходу від нормативно-канонічної художньої свідомості до індивідуально-творчої. Однак, залучаючись – в темпоральності прокладання «інтерсуб'єктивної ціннісної горизонталі» (М. М. Бахтін), основоположної для жанрового простору роману, – в естетизацію відносин «Я – Інший», висхідну для «саморозкриття» діалогічності ренесансно-гуманістичного мислення, творці національно-історичної романної модифікації, що ознаменувала «розквіт» Ренесансу на Британському архіпелазі, виходять за «рамки» тих «опоетизованих» визначень діалогіки Відродження, які стають підсумковими для «згортання» пізнавальної вертикалі традиціоналізму, здійснених і творцями різновидів континентальної західноєвропейської романістики цієї епохи, й ініціаторами теоретичних обґрунтувань неканонічного жанру, знаменних для Чинквеченто. У романних новаціях шекспірівської пори авторські установки на змагання із зразком, що ініціювали ренесансну «діалогізацію» рефлексивно-традиціоналістської художньої свідомості, переростають у творчі позиції, на яких і позначаються, і долаються межі діалогічної співвіднесеності творення з наслідуванням, задані і

сполученням його гораціанської та аристотелівської моделей, що «націлювало» літературну рефлексію XVI ст. на ретроспекцію теорій мімесису, і взаємодією гораціанства з аристотелізмом, яка утворювала «грунт» для формування в естетиці Ренесансу неоплатонічної категорії автора-деміурга, інспірованої переосмисленням романічної поетики в континентально-європейських жанрових експериментах цієї епохи. Митецька мотивація літературно-творчої діяльності англійських письменників Відродження, спрямованої на оновлення роману, визначається вичерпуванням – при здійсненні їх наслідувальних намірів – тієї переорієнтації з *natura naturata* на *natura naturans*, яка формує магістраль ренесансних художньо-естетичних пошуків у континентальній Європі, забезпечуючи пробудження деміургії як витoku художньої словесності в ході встановлення риторико-поетологічної дихотомії «імітація/мімесис», що виявляє – на основі узгодження «науки поезії» Горація з літературно-філософською концепцією Аристотеля – розходження шляхів досягнення тотожності реального та ідеального. Відштовхуючись від узагальнень «прикладу для наслідування» як «настільки прекрасного зразка світобудови» (Дж. Вазарі), якими на «зльоті» Ренесансу відкрилася перспектива уподібнення людського мистецтва Божественній творчості, романісти-єлизаветинці і стверджують, і проблематизують їх подібність, конкретизуючи зрівняння – в статусі первообразів творіння – ейдосів Творця та ідей поета, що наслідує Його, як підставу не тільки їх подібності, а й розбіжності. У процесі реалізації – на цьому фундаменті – інтенцій на розкриття антиномій природи людини засновники англо-ренесансної романістики заперечують номотетичну єдність життєвої та художньої дійсностей, розгортаючи безліч векторів відволікання деміургічної матриці авторства, «розімкненої» у встановлення законів світоустрою, від міметичної – «замкненої» на їх осягненні. Так забезпечується «вихід» літератури за «межі» традиційної культури, що передбачає зміну диспозиції співвіднесення «свого» і «чужого», сформованого в епоху Відродження.

У процесуальності генезису романістики ренесансної Англії дихотомія «імітація/мімесис», «пробуджує» деміургічну першооснову пізньотрадиціоналістської літератури, знаходить ряд поетологічних визначень, що виявляють межі культурного діалогу, встановленого Ренесансом у ході естетичного оформлення його світоглядного діалогізму. Долучаючись до тієї взаємодії гораціанства з аристотелізмом, яка утворює грунт для формування ренесансно-неоплатонічної естетики, засновники єлизаветинського роману реалізують «потенціал суперечності» актуалізованого нею концепту наслідувача-деміурга, що пов'язує поетичне творення з міметичним упорядкуванням художньої дійсності. Романні новації письменників-єлизаветинців інспіруються таким діалогічним співвіднесенням гораціанської та аристотелівської моделей наслідування, в якому граничне для діалогіки Відродження узагальнення їх злуки ініціює конкретизацію розбіжностей цих матриць авторства, розсуваючи «межі» діалогічності ренесансно-гуманістичного мислення. Надихаючись уподібненням людського мистецтва Божественній творчості, який став «віссю» діалогізації рефлексивно-традиціоналістської свідомості в епоху Ренесансу, романісти шекспірівської пори відволікають прокладену ним ціннісну горизонталь («Людина – певним чином Бог» (М. Фічино) від пізнавальної вертикалі традиціоналізму, осмислюючи зрівняння ейдосів Творця та ідей поета, що наслідує Його, як підставу не тільки подібності, а й відмінності первообразів світобудови і художньої образності. Так закладається фундамент залучення в жанровий простір роману антиномій людської природи, розкриттям яких забезпечується його самооновлення на зльоті англійського Відродження.

Прирошення проблемно-тематичного поля романного жанру на англо-ренесансній лінії його становлення відбувається в руслі переорієнтації художників слова, причетних до цього процесу, із зображення героїв, які підтверджують свою тотожність ідеалу, на окреслення їх відносин з носіями антиномічності, що

зумовлює розрив ідеального і реального. Така спрямованість творчих експериментів, що знаменують експансію роману на Британський архіпелаг, обертається їх дистанціюванням від романічної поетики, що сформувалася в континентальній Європі, при розробці мотиву випробування, в якій естетична домінанта, що висунулася в традиціоналістський період жанростворення, постає формою заперечення номотетичної єдності життєвої та художньої реальностей. Протиставлення ініціації та антиініціації в літературно-творчих висловлюваннях, які трансформують романний жанр в епоху Єлизавети, свідчить про розмежування мімесису і деміургії, яким позначається «контрапункт» обґрунтувань авторської самореалізації, здійснених у неоплатонічному контексті ренесансного узгодження «науки поезії» Горация з літературно-філософською концепцією Аристотеля. Проблематизуючи – при просуванні «від стильового канону до жанрового закону» (М. Л. Андреев) – діалогічну співвіднесеність творення і наслідування, відкрити літературною рефлексією Ренесансу, автори зразків романного жанру, знаменних для пори його встановлення в Англії, актуалізують безліч векторів відходу від прецеденту, на яких природі протиставляється манера. Тим самим творці англійської романістики Відродження стверджують і вичерпаність ренесансної «поетизації» людини, і невідбутність руху «великого часу культури» (М. М. Бахтін).

Бібліографічні посилання

1. Андреев М. Л. Рыцарский роман в эпоху Возрождения / М. Л. Андреев. – М. : Гносис, 1993. – 397 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 504 с.
3. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 138 с.
4. Бройтман С. Н. Историческая поэтика / С. Н. Бройтман. – М. : Академия, 2001. – 420 с.
5. Власенко Н. І. Генезис англійського роману Відродження: на перетині риторичних та поетологічних парадигм жанротворення / Н. І. Власенко // Від бароко до постмодернізму : зб. наук. праць / [ред. колегія.: Т. М. Потніцева (відп. редактор) та ін.]. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2008. – Вип. XIII. – С. 16–27.
6. Гаспаров М. Л. Поэзия и проза – поэтика и риторика / М. Л. Гаспаров // Историческая поэтика: типы и формы художественного сознания. – М., 1994. – С. 126–159.
7. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : в 4-х т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1968. – Т. 3. – 1971. – 432 с.
8. Женетт Ж. Введение в архитекст / Ж. Женетт ; пер. с франц. Е. Васильева, Е. Гальцова, Е. Гречаная и др. // Женетт Ж. Фигуры: в 2-х т. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 472 с.
9. Категории поэтики в смене литературных эпох / С. С. Аверинцев, М. Л. Андреев, М. Л. Гаспаров и др. // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. – М., 1994. – С. 3–38.
10. Мелетинский Е. М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1986. – 320 с.
11. Михайлов А. В. Роман и стиль / А. В. Михайлов // Теория литературы: в 3-х т. – М. : ИМЛИ РАН, 2000. – Т. 3. – 2003. – С. 279–352.
12. Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / А. Д. Михайлов. – М. : Наука, 1976. – 352 с.
13. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер ; пер. з франц. В. Андрушко, О. Сирцова. – К. : Дух і Літера, 2002. – 324 с.
14. Тынянов Ю. Н. О литературной эволюции // Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – С. 270–282.
15. Урнов Д. М. Формирование английского романа эпохи Возрождения / Д. М. Урнов // Литература эпохи Возрождения и проблемы всемирной литературы. – М., 1967. – С. 67–79.
16. Фуко М. Археология знания / М. Фуко ; пер. с франц. С. Митина, Д. Стасова. – К. : Ника-центр, 1996. – 208 с.

ВІД БАРОКО ДО ПОСТМОДЕРНІЗМУ. 2016. Випуск XX

17. *Baker E.* The History of the English Novel: In 10 vol / E. Baker. – L., Witherly, 1927. – Vol. 2. – 1942. – 478 p.
18. *Davis W.* Idea and Act in the Elizabethan Fiction / W. Davis. – N.Y., 1968. – P. 548.
19. *Kettle A.* Introduction to the English Novel / A. Kettle. – L. : Hutchinson, 1972. – 524 p.
20. *Lévinas E.* Autrement qu'être ou au-delà de l'essence / E. Levinas. – La Haye, 1974. – 268 p.
21. *Salzman P.* English Prose Fiction, 1558–1700; a critical history / P. Salzman. – Oxford, 1989. – 568 p.
22. *Schlauch M.* Antecedents of the English novel, 1450–1600 (from Chaucer to Deloney) / M. Schlauch. – Warszawa – L. : Polish Scientific publ., 1963. – 568 p.

Надійшла до редколегії 17.04.2016 р.